

המדינה הלובית בקריסה: תחזיות והשלכות

שרה פוייר, אופיר וינטר, ארי הייסטין ובר לופו

מאמר זה מנתח את הגורמים להמשך ההידרדרות בלכידות המדינה הלובית, את השלכותיה האזוריות והבינלאומיות ואת הסיכונים שמציבה התגברות אי-היציבות בצפון אפריקה בפני ישראל. חשיבותה האסטרטגית של לוב עבור ישראל נובעת מהשפעתה המערערת של לוב על מצרים, ממעורבותה במאבק האזורי בין הכוחות האסלאמיסטיים והאנטי-אסלאמיסטיים ומהפיכתה לצינור לתיעול ההשפעה האזורית הגוברת של רוסיה. על קובעי המדיניות בישראל לשפר את התיאום הביטחוני והמדיני עם מצרים סביב ההתגוננות מפני איומים שמקורם בלוב, ובמקביל לעודד בדיסקרטיות את וושינגטון שלא להתנתק מהזירה הלובית באופן שיאפשר לרוסיה להרחיב את נוכחותה באזור.

מילות מפתח: לוב, מצרים, רוסיה, חפטר, צפון אפריקה

מבוא

לוב היא המדינה התשיעית בעולם בדירוג עתודות הנפט, אך גם לאחר התערבות נאט"ו ב־2011 והפלת משטרו של הרודן הוותיק מועמר קדאפי, תשומת הלב שהקדישה ישראל למדינה הצפון-אפריקאית נותרה מועטה יחסית. אולם הסחרור שמדרדר את לוב לאנרכיה ולאלימות בשבע השנים האחרונות משפיע על נושאים רחבי היקף, ובכללם שוק הנפט העולמי, המלחמה העולמית בטרור, זרימת המהגרים

ד"ר שרה פוייר היא עמיתת מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי ומחברת הספר *Regulating Islam: Religion and the State in Contemporary Morocco and Tunisia* (הוצאת אוניברסיטת קיימברידג', 2018).

ד"ר אופיר וינטר הוא עמית מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי. ארי הייסטין הוא העוזר של ראש המכון למחקרי ביטחון לאומי. בר לופו הוא מתמחה במכון למחקרי ביטחון לאומי.

לאירופה וההתנגשות האזורית בין תומכיו ומתנגדיו של האסלאם הפוליטי. ישראל אומנם אינה מעורבת בלחימה בלוב, אך אירועי השנים האחרונות מערערים את יציבות האזור, שבה יש לישראל אינטרס ברור. לכן ראוי שקובעי המדיניות בישראל יעקבו מקרוב אחר ההתפתחויות הנוכחיות בלוב, שכן כישלון המאמצים לפתרון הסכסוך עלול להביא לקריסה מלאה של המדינה,¹ להסלים את האלימות בה ולערער עוד יותר את היציבות במצרים, שהיא בעלת ברית חשובה של ישראל.

מאמר זה סוקר את השחקנים המרכזיים המעורבים בסכסוך הלובי ואת רצף האירועים שהביא למצב העניינים הנוכחי, בוחן את ההשלכות של המגמות הנוכחיות בלוב על שכנותיה ועל יחסי המעצמות הגדולות, ומציג את האפשרויות המדיניות העומדות בפני ישראל על מנת למזער את הסיכונים הכרוכים בהתגברות אי-היציבות בצפון אפריקה ולנצל הזדמנויות פוטנציאליות לשיתופי פעולה בנושא עם מצרים.

התסיסה הפנימית בלוב

המבוי הסתום בו שרויה לוב בעת הנוכחית החל בהתקוממות של 2011, אשר פרצה כחלק מגל 'האביב הערבי' ששטף את האזור. המהפכנים הלובים הצליחו להפיל את משטרו של הרודן הוותיק מועמר קדאפי, אשר מצא את מותו במהלך המהפכה. בפרק הזמן שבין סוף שנת 2011 לתחילת 2012 היו סימנים מעודדים לכך שתיתכן חלופה דמוקרטית בלוב, אולם לקראת אמצע 2012 החל שלטון המעבר לקרוס תחת משקלן של חלוקות שבטיות, אזוריות, אידיאולוגיות ודתיות, שהמערכת של ימי קדאפי הצליחה להכיל. מאז התחלפו בלוב חמש ממשלות זמניות בחמש שנים. בתקופה זו הייתה המדינה עדה לתפוצה בלתי מבוקרת של נשק, למלחמת אזרחים בין שתי קואליציות רחבות של מיליציות יריבות בשנים 2014–2015, להתנגשויות מתמשכות סביב השליטה על תחום הנפט והגז במדינה (אשר עד 2011 היה אחראי ל-92 אחוזים מהכנסות המדינה),² לעלייתו של המחוז הגדול ביותר של ארגון 'המדינה האסלאמית' (דאע"ש) מחוץ לטריטוריה המרכזית שלו בסוריה ובעיראק בשנים 2015–2016, וכן למחסור הולך וגובר בחשמל, במים ובתרופות לשישה מיליון תושבי המדינה.

בהיעדר זהות לאומית לובית מוסכמת או מוסדות ממלכתיים שסביבם ניתן לגבש זהות כזו, מתמודדות כיום שלוש ממשלות יריבות על הלגיטימיות בלוב. בטרופולי מכהנת מאז 2015 ממשלת הסכמה לאומית (GNA) בהנהגתו של ראש הממשלה פאיז א-סראג', לאחר שמשלחת התמיכה של האו"ם בלוב (UNSMIL) תיווכה במה שנודע בשם 'ההסכם המדיני הלובי' (LPA). הסכם זה הסדיר שורה של מבנים הכוללים את מרבית גופי המעבר הזמניים שניהלו את המדינה עד אותו זמן, אך ממשלת ההסכמה הלאומית שהוקמה מכוח ההסכם התקשתה להשיג שליטה על מוסדות חיוניים כגון הבנק המרכזי ותאגיד הנפט הלאומי.³ בכל זאת,

הסכם ה־LPA הצליח להביא להפחתת האלימות במלחמת האזרחים, וממשלת ההסכמה הלאומית נותרה הממשלה היחידה בלוב שזוכה להכרה בינלאומית. נוסף לכך, ממשלת ההסכמה הלאומית הקודמת של עבדאללה אית'ני, וממשלה נוספת שהכריזה על עצמה כלגיטימית בראשות ח'ליפה אל'ע'וויל שכהן באחת מממשלות המעבר בטרופולי – טוענות אף הן ללגיטימיות.

לצד שלוש הממשלות היריבות הללו מתחרים על השליטה גם שני גופים צבאיים גדולים. במערב המדינה קבוצות של מיליציות היושבות במיסראתה, שחלקן מזוהות עם ארגונים אסלאמיסטיים שפעלו במסגרת 'מבצע שחר' בשנים 2014–2015. כוחות אלה משייכים עצמם במידה מסוימת לממשלת ההסכמה הלאומית של סראג'. במזרח התמזגו הפלגים העיקריים של 'מבצע כבוד' במהלך מלחמת האזרחים תחת דגל 'הצבא הלאומי הלובי' (LNA), בהנהגת הגנרל ח'ליפה חפתר. הגנרל יצא בתחילה ל'מבצע כבוד' במטרה מוצהרת להביס ארגונים אסלאמיסטיים אלימים בבנגאזי ובמקומות אחרים, והמשיך להציג את עצמו כמגן מפני האסלאם הפוליטי, ובראשו תנועת 'האחים המוסלמים'. בשנתיים האחרונות הוא התקרב בהדרגה לסלפים אשר חולקים את מטרתו להחליש את 'האחים המוסלמים' בלוב. לסלפים נוכחות בולטת ביחידות הצבאיות בפיקודו של חפתר, ונפוצו שמועות כי אחד מבניו תומך בסלפיה המדח'לית (שנקראת על שם איש הדת הסעודי המוביל את התנועה, רביע בן האדי אל'מדח'לי). סלפיה זו דוגלת בדרך כלל בנאמנות מוחלטת למשטר – גם אם משטר כזה הוא בעל אוריינטציה חילונית – ומתנגדת לארגוני ג'האד דוגמת אל'קאעדה ודאע"ש.⁴

מבחינה פוליטית, חפתר חבר לבית הנבחרים בטוברוק שנבחר ב־2014. בית הנבחרים חתם על ההסכם המדיני הלובי אולם דחה סעיפי מפתח שהיו אמורים לאפשר פיקוח אזרחי על הצבא הלאומי הלובי. נציגי משלחת ה־UNSMIL הקדישו את מרבית שנת 2016 ואת תחילת 2017 בניסיון לשכנע את חפתר ובעלי בריתו בבית הנבחרים לאשר את בחירתו של הקבינט של א־סראג' ואת הסכם ה־LPA במלואו. ביולי 2017 נראה היה שהושגה פריצת דרך, כאשר נשיא צרפת עמנואל מקרון אירח את חפתר ואת א־סראג' בפריז. הפגישה הניבה הסכם הקורא להפסקת אש בין הצדדים, להתפרקות מיליציות סוררות מנשקן ולאיחוד הכוחות החמושים לצבא אחד, לשיתוף פעולה בין הפלגים היריבים במאבק בטרור ולקיום בחירות בשנת 2018. בספטמבר 2017 הכריז השליח המיוחד של האו"ם ע'סאן סלאמה על 'תכנית פעולה חדשה ללוב' הקוראת לערוך תיקונים בהסכם ה־LPA, לייעל את גופי השלטון המרכזי, ולכנס ועידה ארצית שתניח את היסודות לחוקה חדשה ולבחירות ארציות.⁵ ב־17 בדצמבר הכריז חפתר על סיום תוקפו של הסכם ה־LPA (לאור פרשנות מסוימת למנדט המקורי שלו)⁶ באופן המעמיד בספק את יישום תכניתו של סלאמה. חרף זאת, נכון למועד כתיבת שורות אלה המשא ומתן עדיין נמשך.

אלמלא המשך פעולתם של תאגיד הנפט הלאומי והבנק המרכזי (אשר מנהלים יחדיו את הקבלה וההפצה של התשלומים ממכירת הנפט הלובי), ומתן שירותים בסיסיים חיוניים מצד חלק מהמועצות העירוניות, מצבה של לוב כיום היה מצדיק את התווית של מדינה כושלת לחלוטין. לעת עתה, המשך זרימת הנפט הוא הדבר העיקרי המגן על מה שנותר מהכלכלה הלובית מפני קריסה. תרחישים כגון הפסקת המשא ומתן שמנהל סלאמה, התפתחות בלתי צפויה שתעצור את זרימת הנפט, או פתיחת מבצע צבאי על ידי חפטר לכיבוש טריפולי, עלולים להביא להסלמת הלחימה הנמשכת בין המיליציות היריבות בשנתיים האחרונות בעצימות נמוכה יחסית, ולגרור את לוב למלחמת אזרחים נוספת. אלא אם כן יצליח סלאמה להתגבר על נוקשותן של האליטות הפוליטיות המופקדות על השלמת תהליכי המעבר הפוליטיים בלוב, או שסכנת ההתמוטטות הכלכלית תאלץ את הצדדים להגיע להסכמה על מפת דרכים להמשך, סביר להניח שהיזמה האחרונה של ה-UNSMIL לא תצלח, וכי מצבם הקשה ממילא של רבים מתושבי לוב רק ימשיך להידרדר.

לוב בהקשר האזורי

הסכסוך האזורי בין המשטרים התומכים בתנועות האסלאמיסטיות (בדגש על 'האחים המוסלמים') והמתנגדים להן הניע התערבות חיצונית בזירה הלובית. משטר קדאפי גילה סובלנות כלפי זרמים אסלאמיים מתונים כגון מסדרים סופיים וסלפיה שמרנית קיצונית אך שקטה מבחינה פוליטית, אולם חל איסור על פעילותן של תנועות אסלאמיות פוליטיות כגון 'האחים המוסלמים'. ההתקוממות של 2011 יצרה פתח לפעולה של תנועות כאלה, והן החלו לקבל סיוע משחקנים אזוריים. כך למשל, מאז 2011 קטר מימנה והעבירה אמצעי לחימה לבעלות בריתה האסלאמיסטיות בלוב, ולפי הדיווחים עשתה זאת בתיאום עם השלטונות הטורקיים. צוות של האו"ם קבע כי חברות טורקיות סיפקו נשק ל'מבצע שחר'⁷. בצד האנטי-אסלאמיסטי דווח כי איחוד האמירויות סיפקה נשק הן לחפטר והן למיליציות הקשורות אליו, בעיר-מדינה זינתאן.⁸ התמיכה המשמעותית ביותר במחנה הלובי המתנגד ל'אחים המוסלמים' בראשות חפטר מגיעה ממצרים ומשקפת את מטרתו הרחבה יותר של המשטר המצרי להילחם באסלאם הפוליטי ברחבי האזור.

ואכן, עם הזמן הפכה מצרים – החולקת עם לוב גבול משותף בן יותר מ-1,000 קילומטרים – למדינה המאוימת ביותר מחוסר היציבות בלוב. לאחר נפילת קדאפי נבזזו מחסני הנשק של צבא לוב, וצמחו רשתות הברחה שהפכו את המדינה לספקית נשק חשובה לטרוריסטים במצרים, בדגש על חצי האי סיני ודרך שם גם לרצועת עזה.⁹ היחלשותה של 'המדינה האסלאמית' בעיראק ובסוריה הביאה להתגברות זרם הפעילים הסלפים-ג'אדים שמצאו מקלט בלוב, ואשר מספרם נאמד בין 500 לכמה אלפי לוחמים.¹⁰ כמה מפיגועי הטרור הקשים ביותר שבוצעו

במצרים ב־2017 יוחסו למפגעים שהגיעו מלוב – ובכלל זה ההתקפה על הקופטים במצרים במחוז מיניא מדרום לקהיר, שבמהלכה נהרגו 29 אנשים, והפיגוע באזור אל־זאחאת באוקטובר, שעל פי דיווחים בלתי רשמיים גבה את חייהם של יותר מ־50 שוטרים מצרים.¹¹ טילי קורנט רוסיים, שבאחד מהם נעשה שימוש בניסיון ההתנקשות בשרי ההגנה והפנים של מצרים במהלך ביקורם באל־עריש בדצמבר 2017, הוברחו ככל הידוע גם הם מלוב.¹² מתקפות הטרור שמות ללעג את הבטחתו של המשטר המצרי להעניק ביטחון ויציבות לאזרחיו, פוגעות בענף התיירות של המדינה, מאטות את השיקום הכלכלי, ובאופן כללי שוחקות את התמיכה הציבורית בנשיא מצרים עבד אל־פתאח א־סיסי. מסיבות אלה רואה מצרים במשבר הלובי איום ישיר על ביטחונה הלאומי.

בשנים האחרונות נקטה קהיר שורת צעדים להתמודדות עם האיום הלובי. במישור הצבאי הידקה מצרים את הפיקוח על גבולה עם לוב, תקפה שיירות של כלי רכב שהבריחו אמצעי לחימה וחומרי נפץ למצרים וביצעה תקיפות תגמול נגד ארגוני טרור בתוך לוב, בעקבות התקפות על אדמת מצרים. הבסיס הצבאי על שם מוחמד נג'יב באל־חמאם משמש מרכז הפעילות הצבאית המצרית בלוב, וקהיר מעבירה מודיעין לחפטר ולמדינות אירופה על פעילות טרור במזרח לוב.¹³ עוד דווח כי מצרים מתירה לכוחות רוסיים להשתמש בבסיסה סמוך לגבול לוב כדי לסייע לחפטר, אם כי קהיר מכחישה טענה כזו.¹⁴

בחזית הדיפלומטית, מצרים לחצה על ארצות־הברית ועל האיחוד האירופי להסיר את אמברגו הנשק של האו"ם שהוטל ב־2011, אשר מקשה לטענתה על הצבא הלאומי הלובי של חפטר בהשגת חימוש החיוני למלחמה בטרור.¹⁵ במסגרת חברותה ב'קוורטט למאבק בטרור' (יחד עם ערב הסעודית, איחוד האמירויות ובחריין) דרשה מצרים מקטר להפסיק את המימון לכאורה של ארגוני טרור בתוך לוב.¹⁶ קהיר חותרת לפתרון מדיני לסכסוך הלובי, שישמור על שלמותה הטריטוריאלית של המדינה ויאפשר לחפטר לתפוס עמדה דומיננטית, מתוך הנחה שהגנרל הלובי יעזור לשכנתו ממזרח לצמצם את איום הטרור מלוב. לאור זאת אירחה קהיר כמה סבבי שיחות בין הפלגים הלוחמים של לוב, כולל מפגשי פסגה ביוני 2016, בפברואר

קהיר חותרת לפתרון מדיני לסכסוך הלובי, שישמור על שלמותה הטריטוריאלית של המדינה ויאפשר לחפטר לתפוס עמדה דומיננטית, מתוך הנחה שהגנרל הלובי יעזור לשכנתו ממזרח לצמצם את איום הטרור מלוב.

2017 ובאוגוסט 2017.¹⁷ תפקידה של מצרים כמתווכת הפך אותה למדינת מפתח גם עבור מדינות המבקשות לקדם את האינטרסים שלהן בלוב. הדבר בא לידי ביטוי בפניות התכופות והולכות של איטליה, צרפת וגרמניה לסיועה של מצרים

בצמצום זרם המהגרים מלוב ליבשת, ובכך שרוסיה רואה בה נכס במאמציה לקדם את קשריה הכלכליים עם ממשלת לוב בעתיד.¹⁸

מצרים אינה הכוח האזורי היחידי שנפגע קשות כתוצאה מקריסת המדינה הלובית. תוניסיה ואלג'יריה מבקשות גם הן לבלום את התפשטות חוסר היציבות בגבולותיהן, ולקדם פתרון למבוי הסתום המדיני בלוב.¹⁹ הזליגה מהסכסוך חמורה במיוחד עבור תוניסיה השכנה – לכאורה המדינה הערבית היחידה שיצאה מהטלטלה של 2011 כשהיא צועדת לכיוון דמוקרטיה, גם אם שברירית. ב־2015 ובתחילת 2016 ספגה תוניסיה שני פיגועים המוניים בבירתה ובסביבותיה, וניסיון התקוממות בדרום העיר בן גרדאן. בכל שלושת המקרים, שהו המפגעים במחנות אימונים לטרוריסטים בלוב השכנה. רבים מבין 6,000 התוניסאים שעזבו את ארצם בין השנים 2011–2016 כדי להצטרף לדאע"ש ולארגוני טרור אחרים בעיראק ובסוריה נסעו דרך לוב כדי להגיע ליעדם. מתחילת מלחמת האזרחים בלוב קלטה תוניסיה כמעט מיליון מהגרים לובים שנמלטו מהקרבות, והדבר הטיל לחצים נוספים על כלכלתה השברירית.

זאת ועוד, הכאוס והוואקום המנהיגותי בלוב מאפשרים זרימה בלתי מבוקרת של מהגרים מאפריקה לדרום אירופה. ב־2010 תיעדה סוכנות משמר הגבולות והחופים של האיחוד האירופי 4,500 מהגרים שביקשו להיכנס ליבשת דרך לוב ומצרים. בשנה שלאחר מכן זינק המספר ל־64,000.²⁰ מוערך כי בשנת 2016 הגיעו לאיטליה כ־180 אלף מהגרים, בעיקר מאפריקה שמדרום לסהרה, לאחר שעברו בנתיב הימי מלוב.²¹ בינתיים, ארגון ההגירה הבינלאומי מעריך כי 770 אלף מהגרים ומבקשי מקלט נמצאים בלוב, והם חשופים לסחר בבני אדם, לרשתות פשע מאורגן ולארגונים רדיקליים האורבים לגיוס אוכלוסיות חלשות לשורותיהם.²²

לוב בתוך הסדר העולמי

הסכסוך המתמשך בלוב השפיע על היחסים בין המעצמות ומושפע מהם. ההתערבות של נאט"ו ב־2011 והשלכותיה הפכו לנקודת מתיחות ביחסי ארצות־הברית ורוסיה, כאשר מוסקבה, שהסכימה בשתיקה להתערבות על ידי הימנעות מהחלטה הרלוונטית במועצת הביטחון של האו"ם, טענה מאוחר יותר כי נאט"ו עיוותה את המנדט של האו"ם בעניין אזור ללא טיסה בלוב, כדי לקדם את החלפת המשטר. כך או כך, האיחוד האירופי – שמילא תפקיד מרכזי בסיוע לתיווך הסכם ה־LPA – נאבק להציג גישה מאוחדת ומגובשת למשבר הלובי. אולם בעוד איטליה נטתה לתמוך בממשלת ההסכמה הלאומית, צרפת הראתה נכונות גוברת לתמוך בחפתר ובהצעתו להרחיב את טווח הטריטוריה של הצבא הלאומי של לוב, ואילו בריטניה נותרה טרודה בברקזיט. מחלוקות כאלה בתוך האיחוד האירופי, בשילוב חוסר הרצון של ארצות־הברית להרחיב את מעורבותה מעבר למאבק בטרור, פילסו

למוסקבה דרך למקם את עצמה כמתווכת מעורבת וכמעצמה אזורית בסוגיות מגוונות – מהפקת נפט ועד הגירה וטרור.

עד כה הפנתה רוסיה את עיקר תמיכתה הצבאית, הכלכלית והפוליטית לחפתר. על פי דיווחים שונים, פוטין שלח אמצעי לחימה לצבא לוב דרך מצרים כדי לעקוף את אמברגו הנשק של האו"ם, וכן פרש כמה עשרות חיילים (מכוחות מבצעים מיוחדים) בגבול לוב-מצרים כדי לסייע לפעולות הביטחון של חפתר.²³ בינתיים עולות השערות כי הצבא הלאומי הלובי יציע לרוסיה גישה קבועה לבסיס ימי על החוף הלובי, ומהלך זה יעצים את היכולת של הצי הרוסי להקרין כוח באזור שבאופן מסורתי היה בתחום ההשפעה האירופית. בתחום הכלכלי העניקה מוסקבה לחפתר סיוע כספי באמצעות הדפסת כסף (מטבע לובי בשווי של כ-3 מיליארד דולר) והעברתו לבנק שבשליטת הגנרל.²⁴ רוסיה אירחה את חפתר שלוש פעמים במטרה להעניק לו לגיטימציה פוליטית, כולל הופעה פומבית של הגנרל על נושאת המטוסים הרוסית 'האדמירל קוזנצוב'. עם זאת, מוסקבה מקיימת קשרים גם עם ממשלת ההסכמה הלאומית ועם סראג', מתוך הבנה שאף שחקן לא השיג שליטה מלאה בלוב, וככל הנראה מתוך רצון להציג עצמה כאלטרנטיבה לאו"ם בתפקיד משכינת השלום.

נוסף לאינטרסים גיאופוליטיים כאלה, רוסיה מבקשת להפיק רווח כלכלי מנוכחותה בלוב. עם נפילתו של קדאפי הפסידה רוסיה כחמישה עד עשרה מיליארד דולר בחוזי נשק ותשתית,²⁵ שאותם כבר החלה להחזיר לעצמה. לדוגמה, בתחילת 2017 חתמה חברת רוסנפט הרוסית על הסכם לרכישת נפט גולמי עם תאגיד הנפט הלאומי של לוב, ובחודש יולי האחרון החלה ענקית הנפט הרוסית לרכוש נפט לובי. הסרה סופית של אמברגו האו"ם על מכירת נשק וההכרח בשיקום לוב יעניקו לרוסיה הזדמנויות כלכליות נוספות, בין היתר בהשקעות רחבות יותר בפיתוח תשתיות.

מעורבותה של רוסיה במדינה הצפון-אפריקאית מאפשרת לה לטפח את הנרטיב שלפיו ארצות-הברית ומדינות המערב יוצרות בעיות, ואילו רוסיה פותרת אותן. הקרמלין גם הפך את לוב לקלף מיקוח מול האיחוד האירופי, כך שהנציגים האירופים משוכנעים יותר ויותר כי כל הסדר במשבר בלוב יחייב תיאום עם הרוסים. לאור רצונו של פוטין להביא לביטול הסנקציות האירופיות על רוסיה בעקבות משבר אוקראינה, ולנוכח מאמצי האיחוד האירופי לחסום את זרם הפליטים מלוב, רוסיה עשויה

מעורבותה של רוסיה בלוב מאפשרת לה לטפח את הנרטיב שלפיו ארצות-הברית ומדינות המערב יוצרות בעיות, ואילו רוסיה פותרת אותן.

לנסות למנף את השפעתה בלוב לטובתה. אם רוסיה תחליט להגביר את הלחץ על אירופה, היא תוכל פשוט לחזור על פרקטיקות שיישמה בסוריה ולתמוך בפעולות

הצבאות של חפטר באמצעות סיוע אווירי שיעורר גל חדש של פליטים, ויעצים את משבר המהגרים.

הזירה הלובית משקפת גם את העמקת יישור הקו האסטרטגי של רוסיה עם בעלות בריתה המסורתיות של ארצות הברית במזרח התיכון, על חשבונה של וושינגטון. שיתוף הפעולה של מוסקבה עם מצרים ועם איחוד האמירויות בתמיכה בחפטר משקף את הזיקה של כל שלוש השחקניות האלה לגרלים חזקים, וכן את סלידתן מ'האחים המוסלמים'. שיתוף פעולה זה גם מדגיש את הריחוק המסוים בין הבית הלבן לבעלי בריתו המסורתיים בקהיר ובאבו דאבי. ארצות הברית הקפידה על אי-מעורבות יחסית בלוב, תוך מתן עדיפות למאבק נגד 'המדינה האסלאמית'. היא מעניקה תמיכה רטורית לתהליך שמובילה משלחת ה-UNSMIL – אשר זוכה לאמינות ולתמיכה מועטות בלבד בלוב – ורואה בו חלופה מועדפת להצבת דמות כוחנית כמו חפטר בעמדה דומיננטית. בהיעדר עמדה אסרטיבית ומאוחדת יותר מצד אירופה וארצות הברית, השפעתה של רוסיה בלוב צפויה לגבור בשנים הקרובות.

השלכות על ישראל והמלצות למדיניות

מבחינת ישראל, חשיבותה האסטרטגית של לוב טמונה בעיקר בהקרנותיה על יציבותה של מצרים (הנתקלת בקשיים בהתמודדותה עם מחוז סיני לפי הערכת אמ"ן לשנת 2018),²⁶ בתפקיד שלוב ממלאת במאבק האזורי הרחב יותר בין הכוחות האסלאמיסטיים והאנטי-אסלאמיסטיים, ובהפיכתה לפלטפורמה להגברת ההשפעה הרוסית בים התיכון. שני הנושאים הראשונים מעניקים הזדמנות לשיתוף פעולה משופר עם שכנתה של ישראל מדרום, ואילו השלישי מהווה כר לשיתוף פעולה פוטנציאלי עם בעלת הברית האמריקאית.

ירושלים חולקת עם קהיר את המטרה של צמצום ואף חיסול ההתפשטות של ארגוני הג'האד בלוב, שביכולתם לאיים לא רק על יציבותה של מצרים אלא גם על היציבות האזורית. נוסף לכך, ישראל חולקת עם מצרים את העניין בחסימת ציר הברחות הנשק מלוב לסיני, ומשם לרצועת עזה. יתר על כן, לישראל ולמצרים אינטרס למנוע את נפילת לוב לידי הציר האסלאמיסטי האזורי, אשר פועל בהשראת רעיונותיהם של 'האחים המוסלמים' ונהנה מתמיכת קטר וטורקיה. תרגום האינטרסים המשותפים של ישראל ומצרים בלוב למדיניות מעשית מחייב דיאלוג

ירושלים חולקת עם קהיר את המטרה של צמצום ואף חיסול ההתפשטות של ארגוני הג'האד בלוב, שביכולתם לאיים לא רק על יציבותה של מצרים אלא גם על היציבות האזורית.

ישיר בין הנהגות שתי המדינות. על ירושלים לשקול להציע לקהיר חלופות שונות לשיתוף פעולה ישראלי-מצרי בלוב, ביניהן: מתן סיוע טכנולוגי ומודיעיני לצבא המצרי בהידוק הפיקוח על גבול מצרים-לוב ובמניעת הברחות נשק ולוחמים,

ותמיכה בסיוע בינלאומי מוגבר למצרים שיופנה למאמצי המלחמה בטרור. ישראל אף יכולה לשקול את היתרונות והחסרונות הטמונים בגיבוי דרישת מצרים להסרת אמברגו הנשק של האו"ם. שיפור התיאום הביטחוני והמדיני בין ישראל למצרים סביב המשבר הלובי הוא יעד רצוי בפני עצמו, והוא עשוי לשמש נדבך משלים לשיתוף הפעולה הצבאי הפורה שכבר מתנהל בין שתי המדינות בסוגיות הנוגעות לחצי האי סיני.

נוכח מציאות בה קריסת המדינה הלובית מספקת לרוסים דריסת רגל נוספת בים התיכון, על קובעי המדיניות בישראל לשקול לעודד באופן דיסקרטי את בעלת הברית בווינגטון להגביר את המעורבות האמריקאית בזירה הלובית. לאור המהימנות הנמוכה שיש בלוב למשלחת ה-UNSMIL בפרט, ולקהילה הבינלאומית בכלל, היעדר תפקיד אמריקאי דומיננטי בלוב סולל את הדרך להגברת ההשפעה הרוסית, תוצאה שאינה משרתת את האינטרסים האמריקאיים והישראליים כאחד. מעורבות אמריקאית רבה יותר אין פירושה בהכרח מחויבות צבאית גדולה יותר, שסביר להניח כי ווינגטון אינה מעוניינת בה כרגע. עם זאת, יש לדרבן את ממשל טראמפ לדחוף את בעלות הברית האירופיות לגבש עמדה אסרטיבית ומאוחדת כלפי לוב, אשר תשמש משקל נגד לחדירה רוסית. כמו כן, סביר להניח שהבית הלבן בעידן טראמפ יקבל בברכה רעיונות הנוגעים ליצירת תמריצים למעורבות מסחרית אמריקאית רבה יותר במגזר העסקי ובתחום האנרגיה בלוב. בהקשר זה, ההחלטה שקיבל לא מכבר תאגיד הנפט הלאומי של לוב לפתוח משרד ביוסטון, טקסס, מהווה הזדמנות לחברות האנרגיה האמריקאיות, וממשל טראמפ ייטיב לעשות אם ינצל אותה.

הערות

- 1 מאמר זה עושה שימוש במונחים "מדינה קורסת" ו"כישלון מדינתי/מדינה כושלת" במשמעות זהה, כדרך לתאר מקרים שבהם המדינה אינה מסוגלת עוד להחזיק במונופול על השימוש הלגיטימי בכוח, להפיק ולהפיץ משאבים מן האוכלוסייה ואליה באמצעות מיסוי או גביית תשלומים, ולספק ביטחון וסל שירותים לאזרחים באמצעות מנגנוני השלטון המופקדים על המשימה. להתייחסות אקדמית עדכנית למושגים אלה, ראו: Daniel Lambach, Eva Johais and Markus Bayer, "Conceptualising state collapse: an institutionalist approach," *Third World Quarterly*, Vol. 36, no. 7, (2015), pp. 1299-1315.
- לבחינת מדינה כושלת בעולם הערבי מאז ההתקוממות של 2011, ראו: Kobi Michael and Yoel Guzansky, *The Arab World on the Road to State Failure*, The Institute for National Security Studies, 2017, <http://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2017/07/ArabWorldFailure.pdf>
- 2 Olga Belogolova, "What Happens to Libyan Oil After Qaddafi?" *The Atlantic*, August 25, 2011.

- Ben Fishman, "The Trump Administration and Libya: The Necessity for Engagement," The Washington Institute for Near East Policy, May 24, 2017, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-trump-administration-and-libya-the-necessity-for-engagement> 3
- לדיווח מפורט יותר על הנראות של עליית המדחלים בלוב, ראו: 4
- Frederic Wehry, "Quiet No More?" Diwan, Carnegie Middle East Center, October 13, 2016, <http://carnegie-mec.org/diwan/64846>
- לעמדה ביקורתית על הברית של חפתר עם הסלפיסטים, ראו: 4
- Ahmed Salah Ali, "Haftar and Salafism: A Dangerous Game," *MENASource*, The Atlantic Council, June 6, 2017, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/haftar-and-salafism-a-dangerous-game>
- תוכנית הפעולה הוצגה לראשונה בניו-יורק: 5
- "Remarks of SRSB Salamé at the High-Level Event on Libya," 20 September 2017, <https://unsmil.unmissions.org/remarks-srsg-salam%C3%A9-high-level-event-libya>.
- Abdulkader Assad, "Libya's eastern warlord Haftar pronounces end of LPA and its bodies," *The Libya Observer*, December 17, 2017, <https://www.libyaobserver.ly/news/libyas-eastern-warlord-haftar-pronounces-end-lpa-and-its-bodies> 6
- "A Quick Guide to Libya's Main Players," European Council on Foreign Relations, http://www.ecfr.eu/mena/mapping_libya_conflict 7
- שם. 8
- Eran Zohar, "The arming of non-state actors in the Gaza Strip and Sinai Peninsula," *Australian Journal of International Affairs*, Vol. 69, No. 4, (2015), pp. 438-461. 9
- להערכות שונות על המספר המצטבר של ג'האדיסטים בלוב מאז נפילת דאע"ש, ראו: 10
- Carlo Munoz and Guy Taylor, "Military heats up battle in Libya as Islamic State militant seek refuge," *The Washington Times*, October 11, 2017; Thomas Joscelyn, "How many fighters does the Islamic State still have in Libya?" *FDD's Long War Journal*, July 20, 2017; and "Libya: Extremism and Counter-Extremism," The Counter-Extremism Project, 2017, <https://www.counterextremism.com/countries/libya>
- 11 "משרד הפנים: המחבל שנתפס בפיגוע אל-ואחאת הוא בעל אזרחות לובית", **אל-יום אל-סאבע**, 16 בנובמבר 2017, <https://goo.gl/5rqo8U>
- 12 ואא'ל ממדוח וסיד תורכי, "אל-מצרי אל-יום חושפת דרך תמונות, מסמכים וקואורדינטות: טיל הקורנט מהארסנל של קדאפי לסיני", **אל-מצרי אל-יום**, 1 בפברואר 2017, <http://www.almasryalyoum.com/news/details/1082841>
- 13 Libya Herald Reporter, "Haftar at Egyptian Military Base Opening," *Libya Herald*, July 22, 2017, <https://www.libyaherald.com/2017/07/22/haftar-at-egyptian-military-base-opening/>; Erica Wenig, "Egypt's Security and the Libyan Civil War," The Washington Institute for Near East Policy, <http://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/egypts-security-and-the-libyan-civil-war>; Albaraa Abdullah, "The Real Reason Behind Thaw in EU-Egypt Tensions," *al-Monitor*, March 9, 2017, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/03/egypt-relations-europe-improve-meetings.html>

- Phil Stewart, Idrees Ali and Lin Noueihed, "Exclusive: Russia Appears to Deploy Forces in Egypt, Eyes on Libya Role - Sources," Reuters, March 14, 2017, <https://www.reuters.com/article/us-usa-russia-libya-exclusive/exclusive-russia-appears-to-deploy-forces-in-egypt-eyes-on-libya-role-sources-idUSKBN16K2RY>
- Farah Bahgat, "Al-Sisi Calls for Lifting Arms Embargo on Libyan National Army," *Daily News Egypt*, May 13, 2017, <https://dailynewsegypt.com/2017/05/13/al-sisi-calls-lifting-arms-embargo-libyan-national-army/>
- במושב של הוועדה למאבק בטרור של מועצת הביטחון של האו"ם ביוני 2017 חשפה מצרים מידע על פעילות קטרית בלוב, שמלמדת כי קטר הפכה למממנת העיקרית של הטרור במדינה. ראו: ג'ומעה חמדאללה, "כיצד השיבה מצרים על האשמות קטר בישיבת מועצת הביטחון על הטרור בלוב?", *אל-מצרי אל-יום*, 28 ביוני 2017, <http://www.almasryalyoum.com/news/details/1154752>
- לדוגמה:
- Amr Mamdouh, "Sisi receives US Congress members over Libya, Syria situation," *Sada Elbalad*, July 2, 2017, <http://en.el-balad.com/2340522>; Libya Herald Reporter, "Egyptian Mediation Between Hafter and Serraj Fails," *Libya Herald*, February 14, 2017, <https://www.libyaherald.com/2017/02/14/egyptian-mediation-between-hafter-and-serraj-fails/>; Asmahan Soliman and Lobna Monib, "Looking for Friends in The West: The Cairo-Misrata Talks in the Shadow of the Gulf Crisis," *Mada Masr*, July 7, 2017, <https://www.madamasr.com/en/2017/07/17/feature/politics/looking-for-friends-in-the-west-the-cairo-misrata-talks-in-the-shadow-of-the-gulf-crisis/>
- זה היה הרציונל מאחורי סדרת ההסכמים שנחתמו בין גרמניה למצרים במאוס 2017. בתמורה לסיוע כלכלי מגרמניה בסך 500 מיליון דולר, וסיוע בבקרה בגבול בין לוב למצרים, קנצלרית גרמניה אנגלה מרקל הביעה ציפייה שמצרים תפעל לחסימת נתיבי ההגירה הלא-חוקית ממנה ומלוב לאירופה. ראו:
- Reuters Staff, "Germany Offers Egypt \$500 Million to Support Economy," Reuters, March 3, 2017, <https://af.reuters.com/article/investingNews/idAFKBN16A0SL>; AFP, "Merkel in Egypt to Reduce Migrant Flows," *Daily Mail*, March 2, 2017, www.dailymail.co.uk/wires/afp/article-4273828/Merkel-heads-Egypt-Tunisia-reduce-migrant-flows.html; "Egypt is indispensable in resolving Libya crisis," *Sada Elbalad*, August 30, 2017, <http://en.el-balad.com/2347541>; and John Irish, "With Eyes on Libya, France Cements Egypt Security Ties," Reuters, June 8, 2017, <https://ca.reuters.com/article/topNews/idCAKBN18Z2LZ-OCATP>. על עמדת רוסיה לגבי תפקידה של מצרים כמתווכת, Yury Barmin, "Hifter in Moscow: Russia's Shifting Interests in Libya," *al-Monitor*, December 7, 2016, <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/originals/2016/12/general-hifter-moscow-new-political-front-libya.html>.
- עד היום קיימו שרי החוץ של מצרים, תוניסיה ואלג'יריה ארבעה מפגשים משותפים כדי לדון בדרכי שיתוף פעולה אפשריות לצמצום אי-היציבות בלוב, ולסיוע לצדדים שם להגיע להסכמה פוליטית. האחרונה מבין הפגישות הללו התקיימה ב-17 בדצמבר 2017. ראו:
- <https://www.egypttoday.com/Article/1/37255/Egypt-Tunisia-Algeria-FMs-meet-on-Libyan-crisis>

- 20 ראו: <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/central-mediterranean-route/>
- 21 Omer Karasapan, "The tragedy of migrants in Libya," The Brookings Institute, May 15, 2017, <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2017/05/15/the-tragedy-of-migrants-in-libya/>
- 22 ש.ם.
- 23 Mattia Toaldo, "Russia in Libya: War or Peace?" European Council on Foreign Relations, August 2, 2017, http://www.ecfr.eu/article/commentary_russia_in_libya_war_or_peace_7223
- 24 Lincoln Pigman and Kyle Orton, "Inside Putin's Libyan Power Play," *Foreign Policy*, September 14, 2017, <http://foreignpolicy.com/2017/09/14/inside-putins-libyan-power-play/>
- 25 Federica Saini Fasanotti, "Russia and Libya: A brief history of an on-again-off-again friendship," Order From Chaos, September 1, 2016, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2016/09/01/russia-and-libya-a-brief-history-of-an-on-again-off-again-friendship/>.
- 26 ראו בעניין זה הערכת אמ"ן לשנת 2018 סביב האתגר שמציב למצרים איום הטרור בסיני: יואב לימור, "הערכת אמן ל-2018: הסיכוי להסלמה גדל", **ישראל היום**, 31 בדצמבר 2017, <http://www.israelhayom.co.il/article/524817>